

YOSHLAR BO'SH VAQTINING SOTSIOLOGIK TAHLILI

Elmirzayeva Shalola

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti Universiteti o'zbek tili ta'lim fakulteti ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası sotsiologiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi.

shalolaelmirzayeva3@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14541052>

Annotatsiya. Mazkur maqolada yoshlarning bo'sh vaqtini sotsiologik nuqtai nazardan tahlil qilish masalasi o'rganilgan. Unda bo'sh vaqt tushunchasi va uning yoshlar hayotidagi ahamiyati yoritiladi. Maqolada yoshlarning bo'sh vaqtini o'tkazishiga ta'sir qiluvchi ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va texnologik omillar ko'rib chiqilgan. Shuningdek, bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etishdagi muammolar, xususan, texnologiyaga qaramlik, infratuzilmaning cheklanganligi va passiv hordiq kabi masalalar tahlil qilingan. Muallif yoshlar bo'sh vaqtini samarali tashkil etish uchun sport va madaniy tadbirlarni rivojlantirish, raqamli savodxonlikni oshirish va yoshlar uchun maxsus markazlar yaratish kabi takliflarni ilgari suradi. Ushbu maqola yoshlarning bo'sh vaqtidan samarali foydalanish orqali jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishga qaratilgan ilmiy va amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: yoshlar, bo'sh vaqt, sotsiologiya, ijtimoiy tahlil, texnologik ta'sir, madaniy hordiq.

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF FREE TIME OF YOUTH

Abstract. This article examines the issue of analyzing the free time of young people from a sociological point of view. It examines the concept of free time and its importance in the lives of young people. The study examines the socio-economic, cultural and technological factors that influence how young people spend their free time. It also analyzes the problems of meaningful organization of free time, in particular, such issues as technological dependence, limited infrastructure, passive leisure. The author puts forward such proposals as the development of sports and cultural activities, the development of digital literacy and the creation of special centers for young people for the effective organization of youth leisure. This article contains scientific and practical recommendations aimed at promoting the sustainable development of society through the effective use of young people's free time.

Keywords: youth, free time, sociology, social analysis, technological influence, cultural leisure.

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СВОБОДНОГО ВРЕМЕНИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос анализа свободного времени молодежи с социологической точки зрения. Раскрывается понятие свободного времени и его значение в жизни молодежи. В статье рассматриваются социально-экономические,

культурные и технологические факторы, влияющие на то, как молодые люди проводят свободное время. Также анализируются проблемы осмысленной организации свободного времени, в частности, такие вопросы, как технологическая зависимость, ограниченность инфраструктуры, пассивный досуг. Автор выдвигает такие предложения, как развитие спортивной и культурной деятельности, развитие цифровой грамотности и создание специальных центров для молодежи для эффективной организации своего свободного времени. В данной статье содержатся научно-практические рекомендации, направленные на содействие устойчивому развитию общества посредством эффективного использования свободного времени молодежи.

Ключевые слова: молодежь, свободное время, социология, социальный анализ, технологическое влияние, культурный досуг.

Hozirgi zamon jamiyatida yoshlarning bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil etish masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bo'sh vaqt – bu insonlarning majburiyatlaridan tashqari bo'lgan bo'sh vaqt oraliq'i bo'lib, uning mazmunli tashkil etilishi, yoshlarning intellektual, ma'naviy va jismoniy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada yoshlar bo'sh vaqtining sotsiologik tahlili o'tkazilib, uning jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyati yoritiladi. «Mamlakatimiz aholisining 30 foizini 14 dan 30 yoshgacha bo'lgan yigit-qizlar tashkil etadi. Yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishni tashkil etish dolzarb masala hisoblanadi. Yoshlar qanchalik ma'naviy barkamol bo'lsa, turli yot illatlarga qarshi immuniteti ham shunchalik kuchli bo'ladi»¹. Dunyoda globallashuv va ommaviy madaniyat jarayonlari shiddat bilan kengayib borayotgan bir vaqtda yoshlarning o'z-o'zini anglashi, shaxs sifatida rivojlanishi va buning uchun joy va vaqtni to'g'ri tanlashda erkin harakat qilish imkoniyatini ta'minlash yoshlar bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil qilish masalasi dolzarb hisoblanadi. Ma'lumotlarga ko'ra, dunyoda 1,8 milliard yoshlardan iborat bo'lib, bu insoniyat tarixidagi eng katta ko'rsatkich hisoblanib, barcha yoshlarning qariyb 90 foizi rivojlanayotgan mamlakatlarda yashaydi, ular aholining katta qismini tashkil qiladi.² Shu tariqa yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularning bandligini ta'minlash, yoshlar jinoyatchiligining oldini olish, yoshlar sporti va ma'naviyatini rivojlantirish va yoshlar turmush sifatini oshirishga bag'ishlangan sotsiologik tadqiqot ishlarini olib borish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 19-mart kuni “Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha muhim vazifalarni belgilashga bag'ishlangan vedioselektor yig'ilishidagi nutqi. URL: <https://president.uz/uz/lists/view/2437>.

² UN Youth SDG Dashboard. URL: <https://www.un.org/youthenvoy/youth-sdg-dashboard>.

Zamonaviy sharoitda mamlakatning demografik o'ziga xosligidan kelib chiqib, yoshlar bo'sh vaqtini o'tkazish tizimini takomillashtirish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Sotsiologiyada bo'sh vaqt tushunchasi jamiyatda ijtimoiy hayotning ajralmas qismi hisoblanadi.

Yoshlarning bo'sh vaqti, odatda, quyidagi faoliyatlar bilan bog'liq bo'ladi:

Madaniy hordiq: kinolar tomosha qilish, teatr va konsertlarga tashrif buyurish.

Yoshlarning bo'sh vaqtida dam olish va hordiq chiqarish vaqtining ulushi ham qisqarib bormoqda, shu bilan birga, bo'sh vaqtning dam olishga sarflagan qismida teatr, kino va boshqa madaniy muassasalarga borishning ulushi ham qisqarib bormoqda. Yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishga qaratilgan shart-sharoitlardan yoshlarning 37,1%i qoniqmaydilar. Bu bo'sh vaqtni o'tkazishga mo'ljallangan ijtimoiy obyektlar ijtimoiy infratuzilmaning hududlardagi yoshlarning soniga mos ravishda shakllanmaganligi bilan bog'liq deb, ta'riflashimiz mumkin.

Sport va sog'lom turmush tarzi: jismoniy mashqlar, sayr va sport mashg'ulotlari.

Mamlakatimizdagi mahallalar va maktablarda yoshlarning ommaviy sport turlari bilan shug'ullanishlari uchun shart-sharoitlar va sport inshootlari 1,3 mln o'ringa ega bo'lib, mamlakat yoshlarining 22 foizini qamrab oladi, o'rta ta'lim maktablarining 24 foizida sport zallari mavjud emasligi sababli, maktab o'quvchilarning 25 foizi jismoniy tarbiya va sportga jalb etilgan. Shu boisdan AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Kanada, Rossiya Federatsiyasi va Yaponiyada yoshlarning bo'sh vaqtlarini samarali tashkil qilish borasidagi tajribalaridan kelib chiqib, ta'lim muassasalaridagi o'quvchi va talabalarni sport shug'ullanishlari uchun ta'lim muassasasining o'zida shunday sharoitlarni yaratish ularni bo'sh vaqtlarni mazmunli tashkil qilishda ijobiy omil bo'lishi mumkin.

O'yin-kulgi va internet: video o'yinlar, ijtimoiy tarmoqlar. O'zbekistonda yoshlarning bo'sh vaqtlarini samarali o'tkazish mexanizmini to'liq tartibga solmaslik kelajakda yoshlar o'rtasida jinoyatchilik, yoshlarning turli ekstremistik oqimlar ta'siriga tushishi, ijtimoiy tarmoqlarda juda ko'p vaqtini o'tkazishi natijasida salomatligiga zarar yetishi, yoshlarda loqaydlik, sog'lom turmush tarziga amal qilmaslik kabi illatlarni keltirib chiqarish mumkin.

Metod va materiallar. Yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish masalalari Antik davrning faylasuflari Platon, Aristotel, Ovidiy³ hamda Sharq mutafakkirlaridan Konfutsiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayxon Beruniy, Ibn Sino, Bahovuddin Naqshbandiy, Xo'ja Axrori Valiy, Alisher Navoiy⁴ asarlarida ko'tarilgan.

³ Platon. Sochineniya v trex tomax. T. 2. –M.: Mysl, 1970. S.-608.; Aristotel. Sochineniya v 4-x tomax.T.2. –M.: Mysl,1978. S.-704.; Gegel. Filosofiya religii v dvux tomax.T.1. –M.: Mysl, 1976. - S.-404.

⁴ Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. –Toshkent: Xalq merosi, 1993-y. 83-bet; Abu Homid G'azzoliy. Mukoshafat-ul Qulub (Qalblar kashfiyoti) Toshkent: Adolat, 2002-y. 98-bet.; Ibn Sino. Tib qonunlari. – Toshkent.: 1978-y. 154-bet.; Abu Rayxon Beruniy. Asarlar. –Toshkent. G'afur G'ulom nashriyoti, 1996-y.-275 b.; Abu Bakr Ar-Razi. Duxovnaya meditsina. - M.: 1992 g. S.-64.; Amir Temur Ko'ragon. Temur tuzuklari. Toshkent. "IJOD PRESS".

Mumtoz sotsiolog olimlardan O.Kont, G.Spenser, V.Pareto, R.Darendorf, E.Dyurkgeym⁵ bo'sh vaqtni mazmunli tashkil qilish orqali yoshlarni intellektual, ma'naviy va ruhiy rivojlantirish yo'llarini tadqiq etganlar, shuningdek XX asr AQSH olimlaridan Genri Gerouks va Mayk A.Meyls, Germaniyalik olimlardan I.S.Kon va Karl Mangeym⁶ zamonaviy jamiyatlarda yoshlarning qiziqishlari va bo'sh vaqtini tadqiq etish borasida turkum ilmiy izlanishlarni olib borganlar.

Mamlakatimiz olimlaridan "M.Bekmurodov, A.Umarov, U.Qoraboyev, M.Abdullayev, M.Ro'ziqulov, B.Karimov, F.Rustamov, F.Ravshanov va Q.Quronboyev, H.Axmedov, A.Jalilov, L.Tangriyev"⁷ lar. tomonidan ham yoshlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etishning nazariy masalalari tadqiq etilgan. Yaniy, yoshlar bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil qilish orqali ularni hayotga tayyorlash va ijtimoiylashtirishni ratsional mazmun bilan boyitish, yoshlarning mutolaa madaniyatini shakllantirish, yoshlarni badiiy-estetik rivojlantirish hamda ularni ijtimoiy faol maqomga chiqarish doirasida o'rganilganligi muhim ijtimoiy ahamiyatga ega. "Yoshlar yosh xususiyatlari, ijtimoiy holat xususiyatlari va ijtimoiy-psixologik xususiyatlar bilan belgilanadigan kombinatsiya asosida ajralib turadigan ijtimoiy-demografik guruhdir.

2019. B. – 504.; Navoiy A. To'la asarlar to'plami. 10 jildlik/ J 9, Majolis un-nafois. – T.: G'.G'ulom nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011. -B. 295-398.

⁵ Конт О. Курс положительной философии. В 6 т. -Т.1 Санкт-Петербург: «Посредник», 1900. –С. -163.; Дюркгейм Э. Моральное воспитание / пер. с фр., вступ. ст., примеч. Гофмана А.Б.; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2021. — 456 с., Дарендорф Р. Гражданская ответственность интеллектуалов: против нового страха перед просвещением // Полис (Политические исследования). — 1997. — № 6, Спенсер Г. Основания социологии. Западно-европейская социология. –М., 1996. - С. -505.

⁶ Henry Giroux. Schooling and the Struggle for Public Life. (1988); Henry Giroux. Border Crossings: Cultural Workers and the Politics of Education. (1992); Henry Giroux. Between Borders: Pedagogy and the Politics of Cultural Studies (with Peter McLaren) (1993); Henry Giroux. Disturbing Pleasures: Learning Popular Culture. (1994); Henry Giroux. The Abandoned Generation: Democracy Beyond the Culture of Fear. (2004); Henry Giroux. Terror of Neoliberalism. (2004); Against the New Authoritarianism. (2005); Henry Giroux. Beyond the Spectacle of Terrorism: Global Uncertainty and the Challenge of the New Media. (2006); Henry Giroux. Stormy Weather: Katrina and the Politics of Disposability. (2006); Henry Giroux. The University in Chains: Confronting the Military Industrial - Academic Complex. (2007).; Mike A. Males. Kids and Guns. Common Courage Press, 2001; Mike A. Males. The Scapegoat Generation: America's War on Adolescents, 1996; Mike A. Males. Framing Youth: 10 Myths About the Next Generation. Common Courage Press, 1999; Mike A. Males. Smoked: Why Joe Camel Is Still Smiling. Common Courage Press, 1999.; Кон И. С. Социология молодежи. В кн.: Краткий словарь по социологии. – Москва, 1988.

⁷ Бекмуродов М. Замонавий бошқарув социологияси. – Т.: Ёшлар нашриёт уйи, 2020. – Б. 175; Бекмуродов М., Умаров А. ва бошқ. Ижтимоий маданий фаолият тарихи, назарияси ва услубияти. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. – Т.: Маънавият, 2016. – Б. 49-57; Қорабоев У. Бўш вақт ва дам олиш маданияти. – Т.: Ўзбекистон, 1989. – Б. 9-10, Абдуллаев М. Бўш вақт ва шахсининг камолоти. – Т.: Ўзбекистон, 1979. – 38 б., Рўзикулов М. Ёшларнинг бўш вақтини уюштириш. – Т.: Ўзбекистон, 1979. – 30 б., Каримов Б. Бозор муносабатлари шароитида шахсининг бўш вақти (умумназарий аспектлар). Диссертация. – Бухоро, 1994. – 140 б; Рустамов Ф.Р. Ўзбекистонда бўш вақт ва ҳордиқ социологияси эволюцияси. Социология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси Автореферати. Тошкент 2023. – Б.51; Равшанов Ф. Миллий раҳбаршунослик: тарих ва тажриба. Т.:«Akademiyа», 2007. -262 б.; Қуранбоев Қ. Давлат бошқарув кадрлари тизими: шаклланиш ва ривожланиш муаммолари (Сиёсий-ижтимоий жиҳатлари). С.ф.д. илмий дар. олиш учун ёзилган дисс. Автореф. Т.:ДЖҚА, 2008. -250 б.; Жалилов А.Т. Ёшлар муаммоларининг амалий талқини: муносабат ва ечимлар // “Ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш стратегияси: мавжуд вазият ва ривожлантириш истиқболлари” мавзусидаги илмий-амалий конференция. – Тошкент, “Tafakkur bo'stoni” нашриёти, 2019. – Б.36-45; Тангриев Л.Х. Ёшлар сиёсат субъекти: бандлик муаммоси: Сиёсий фанлар номзоди...дис. автореф. Т.,2001. – Б.52.

Yoshlar hayot siklining muayyan bosqichi, sifatida biologik jihatdan universaldir, ammo uning o'ziga xos yosh chegaralari, ijtimoiy mavqeyi va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari ijtimoiy-tarixiy xarakterga ega bo'lib, bu jamiyatga xos ijtimoiy tizim, madaniyat va ijtimoiylashuv naqshlariga bog'liq"⁸

Amerikalik matematik olim J.Nesh fikricha, inson o'zining holatidan (emotsional, ijodiy, ma'rifiy) kelib chiqib, u yoki bu jarayonda ishtirok etadi. Inson o'z bo'sh vaqtini o'tkazishdagi faolligini Nesh o'rganib chiqib, uni sxema tarzida taqdim etgan. Inson o'zining bo'sh vaqtdan foydalanishida to'rtta bosqich mavjud:

1) Nol (0) va noldan past ko'rsatkich – bu bo'sh vaqtni shunday o'tkazishki, bunda o'tkazilgan bo'sh vaqt inson va jamiyatga faqatgina ziyon keltiradi, turli xil to'qnashuvlar, qonunbuzarliklar va jinoyatlar yuz beradi.

2) Bir (1) ko'rsatkichi – bo'sh vaqtni passiv o'tkazish bo'lib, bo'sh vaqtni bunday o'tkazishni “zerikishga qarshi ko'rilgan chora” deb ham atash mumkin.

3) Ikkinchi (2), uchinchi (3) va to'rtinchi (4) ko'rsatkichlar – bo'sh vaqtni aktiv o'tkazishdir.⁹ Bugungi kunda O'zbekistonda 2023-yilning 1-yanvar holatiga O'zbekistonda 14–30 yoshdagi jami doimiy aholi soni 9 million 685 ming 564 nafarni tashkil etmoqda. Bu haqda Davlat statistika qo'mitasi ma'lum qildi. Ularning 4 954 910 nafarini o'g'il bolalar, 4 730 654 nafarini xotin-qizlar tashkil qiladi.¹⁰

Xulosa. Yoshlarning bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil etish nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi, balki butun jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, bo'sh vaqtni mazmunli va samarali tashkil etish har bir jamiyatning ustuvor vazifasi bo'lishi lozim.

Yoshlar uchun sport va madaniy tadbirlarni ko'paytirish.

Raqamli savodxonlik va texnologiyalarni to'g'ri foydalanishni targ'ib qilish.

Davlat tomonidan yoshlar markazlarini rivojlantirish.

Ko'ngilochar tadbirlar bilan birga ta'limiy va ma'naviy faoliyatni rag'batlantirish.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 19-mart kuni “Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha muhim vazifalarni belgilashga bag'ishlangan vedioselektor yig'ilishidagi nutqi. URL: <https://president.uz/uz/lists/view/2437>.

⁸ Кон И. С. Социологическая психология. – Воронеж: МОДЭК, 1999. – С.341.

⁹ Amerikalik olim J.Nesh fikri.

¹⁰ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining ma'lumoti. URL: <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2>.

2. UN Youth SDG Dashboard. URL: <https://www.un.org/youthenvoy/youth-sdg-dashboard>.
3. Platon. Sochineniya v trex tomax. T. 2. –M.: Mysl, 1970. S.-608.; Aristotel. Sochineniya v 4-x tomax. T.2. –M.: Mysl, 1978. S.-704.; Hegel. Filosofiya religii v dvux tomax. T.1. –M.: Mysl, 1976. – S.-404.
4. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. –Toshkent: Xalq merosi, 1993-y. 83-bet; Abu Homid G‘azzoliy. Mukoshafat-ul Qulub (Qalblar kashfiyoti) Toshkent: Adolat, 2002-y. 98-bet.; Ibn Sino. Tib qonunlari. – Toshkent.: 1978-y. 154-bet.; Abu Rayxon Beruniy. Asarlar. –Toshkent. G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1996-y.-275 b.; Abu Bakr Ar-Razi. Duxovnaya meditsina. - M.: 1992 g. S.-64.; Amir Temur Ko‘ragon. Temur tuzuklari. Toshkent. “IJOD PRESS”. 2019. B. – 504.; Navoiy A. To‘la asarlar to‘plami. 10 jildlik/ J 9, Majolis un-nafois. – T.: G‘.G‘ulom nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011. -B. 295-398.
5. Конт О. Курс положительной философии. В 6 т. -Т.1 Санкт-Петербург: «Посредник”, 1900. –С. -163.; Дюркгейм Э. Моральное воспитание / пер. с фр., вступ. ст., примеч. Гофмана А.Б.; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2021. — 456 с., Дарендорф Р. Гражданская ответственность интеллектуалов: против нового страха перед просвещением // Полис (Политические исследования). — 1997. — № 6, Спенсер Г. Основания социологии. Западно-европейская социология. –М., 1996. - С. -505.
6. Henry Giroux. Schooling and the Struggle for Public Life. (1988); Henry Giroux. Border Crossings: Cultural Workers and the Politics of Education. (1992); Henry Giroux. Between Borders: Pedagogy and the Politics of Cultural Studies (with Peter McLaren) (1993); Henry Giroux. Disturbing Pleasures: Learning Popular Culture. (1994); Henry Giroux. The Abandoned Generation: Democracy Beyond the Culture of Fear. (2004); Henry Giroux. Terror of Neoliberalism. (2004); Against the New Authoritarianism. (2005); Henry Giroux. Beyond the Spectacle of Terrorism: Global Uncertainty and the Challenge of the New Media. (2006); Henry Giroux. Stormy Weather: Katrina and the Politics of Disposability. (2006); Henry Giroux. The University in Chains: Confronting the Military Industrial - Academic Complex. (2007).; Mike A. Males. Kids and Guns. Common Courage Press, 2001; Mike A. Males. The Scapegoat Generation: America's War on Adolescents, 1996; Mike A. Males. Framing Youth: 10 Myths About the Next Generation. Common Courage Press, 1999; Mike A. Males. Smoked: Why Joe Camel Is Still Smiling. Common Courage Press, 1999.; Кон И. С. Социология молодежи. В кн.: Краткий словарь по социологии. – Москва, 1988.
7. Бекмуродов М. Замонавий бошқарув социологияси. – Т.: Ёшлар нашриёт уйи, 2020. – Б. 175; Бекмуродов М., Умаров А. ва бошқ. Ижтимоий маданий фаолият тарихи, назарияси ва услубияти. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. – Т.:

- Маънавият, 2016. – Б. 49-57; Қорабоев У. Бўш вақт ва дам олиш маданияти. – Т.: Ўзбекистон, 1989. – Б. 9-10, Абдуллаев М. Бўш вақт ва шахсинг камолоти. – Т.: Ўзбекистон, 1979. – 38 б., Рўзикулов М. Ёшларнинг бўш вақтини уюштириш. – Т.: Ўзбекистон, 1979. – 30 б., Каримов Б. Бозор муносабатлари шароитида шахсинг бўш вақти (умумназарий аспектлар). Диссертация. – Бухоро, 1994. – 140 б; Рустамов Ф.Р. Ўзбекистонда бўш вақт ва ҳордиқ социологияси эволюцияси. Социология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси Автореферати. Тошкент 2023. – Б.51; Равшанов Ф. Миллий раҳбаршунослик: тарих ва тажриба. Т.:«Akademiya», 2007. -262 б.; Куранбоев Қ. Давлат бошқарув кадрлари тизими: шаклланиш ва ривожланиш муаммолари (Сиёсий-ижтимоий жиҳатлари). С.ф.д. илмий дар. олиш учун ёзилган дисс. Автореф. Т.:ДЖҚА, 2008. -250 б.; Жалилов А.Т. Ёшлар муаммоларининг амалий талқини: муносабат ва ечимлар // “Ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш стратегияси: мавжуд вазият ва ривожлантириш истиқболлари” мавзусидаги илмий-амалий конференция. – Тошкент, “Tafakkur bo‘stoni” нашриёти, 2019. – Б.36-45; Тангриев Л.Х. Ёшлар сиёсат субъекти: бандлик муаммоси: Сиёсий фанлар номзоди...дис. автореф. Т.,2001. – Б.52.
8. Кон И. С. Социологическая психология. – Воронеж: МОДЭК, 1999. – С.341.
 9. Amerikalik olim J.Nesh fikri.
 10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining ma’lumoti. URL: <https://stat.uz / uz/rasmiy-statistika/demography-2>.
 11. Giddens, A. (2006). *Sotsiologiya*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
 12. Bekmurodov, U. va bo‘shqalar. (2018). *Yoshlar siyosati va ijtimoiy rivojlanish*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
 13. Zokirov, M. (2015). *Jamiyat va yoshlar: ijtimoiy-huquqiy yondashuvlar*. Toshkent: Adolat nashriyoti.
 14. Yusupov, S. (2019). *Yoshlarning ijtimoiy hayotdagi o‘rni*. Toshkent: Fan va texnologiya.
 15. Farg‘ona viloyati yoshlari bo‘sh vaqtini tashkil etish bo‘yicha sotsiologik tadqiqot hisobotlari (2021). Toshkent: Yoshlar ishlari agentligi.
 16. Sotsiologiya xalqaro ilmiy jurnali (2020). "Yoshlarning bo‘sh vaqtini samarali tashkil etish muammolari".
 17. Castells, M. (2000). *Internet era va yoshlar*. London: Blackwell Publishers.
 18. Karimov, A. (2022). "Yoshlar va texnologik innovatsiyalar". *O‘zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlari jurnali*.
 19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni (2017). "Yoshlarni qo‘llab-quvvatlashga doir chora-tadbirlar".

20. BMT Yoshlar bo'yicha rivojlanish dasturi (2019). "Yoshlar va barqaror rivojlanish maqsadlari".